

ԴԱՆԻԵԼ ԽԱԶԱՏՐՅԱՆ

ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ Ս Ա Յ Մ Ա Ն Ն Ե Ր Ը

Ցանկացած իրավունքի իրականացման սահմանների հիմնահարցը քիչում է քաղաքացիական ազատությունների պաշտոնական ճանաչման կամ իրավաբանական ամրագրման աստիճանից: Ընդհանրապես, իրավունքի և ազատության փոխհարաբերակցության խնդիրը ցանկացած պատմական ժամանակաշրջանի համար հրատապ է և դրանց փոխհարաբերակցության հարցը լուծվել է տվյալ դարաշրջանի պահանջներից ելնելով:

Օրենսդրական մակարդակով ազատության իրավաբանական բնորոշումն առաջին անգամ ամրագրված է Ֆրանսիայի «Մարդու և քաղաքացու իրավունքների մասին» հռչակագրի /1789թ./ 4-րդ հոդվածում. «Ազատությունն ամեն ինչ անելու հնարավորությունն է, որ վնաս չի պատճառի ուրիշին, այսպիսով, յուրաքանչյուրի բնական իրավունքների իրականացումը սահմանափակում է այն սահմաններով, որն ապահովում է հասարակության մյուս անդամների նույն իրավունքների կենսագործ մանը»:¹

Ըստ Պոլ Լաֆարգի, «իրավաբանները, քաղաքագետները, փիլիսոփաները և կրոնական ռեֆորմատորները շատ հաճախ են վիճել անսահմանափակ սեփականության իրավունքի մասին»:²

¹ Stu, Конституции зарубежных государств. Учебное пособие. 2-е изд. исправ. и доп.- М., с.135.

² Stu, Пель Лафарг. Происхождение и развитие собственности. "Московский рабочий", 1925, с.68.

Խնդրո առարկա հարցի վերաբերյալ 19-րդ դարի վերջերին և 20-րդ դարի սկզբներին իրավաճանաչ գրականությունում նշմարվում էր երկու հիմնական մոտեցում:¹ Այսպես, Սավինին գտնում էր, որ սեփականության իրավունքն իր էությանը անսահմանափակ իրավունք է: Այդպիսի տեսակետը հետագայում բաժանում էին Պուշտան Վինդլեյդը, Ջոնը և ուրիշները:²

Այդ տեսակետին հակառակ, իրավաբանների մեկ այլ խումբ՝ Դեմոլոմբ, Գորտման, Դերմբուրգ, Կուրդիմովսկի, Շերշենկիչ և այլն, գտնում էր, որ սեփականության իրավունքը անսահմանափակ չէ, որ սեփականությունը սահմանափակվում է իրավունքով:³ Դ.Ի.Մեյերը նույնպես պնդում էր, որ «ոչ մի տեղ գոյություն չունի անսահմանափակ սեփականության իրավունք»:⁴ Վ.Պ.Գրիգանովն արդարացիորեն գտնում է, որ նման դիրքորոշումն անշուշտ ընդունելի է, քանի որ «այն առավել ճիշտ է արտացոլում իրավունքի էությունը»:⁵ Այս տեսակետն իր օրենսդրական ամրագրումն ստացավ 19-րդ դարի քաղաքացիական մի շարք օրենսգրքերում:⁶

Սեփականատիրոջ իրավունքի ազատության արտաքին սահմանները որոշվում են ցանկրացած հասարակությունում ընդունված բարոյական հիմնական չափանիշների՝ բարու և չարի շրջանակներում: Սեփականության ազատության արտաքին չափն անփոփոխ և հաստատուն կատեգորիա չէ ոչ միայն պոզիտիվ /դրական/, այլև բնական իրավունքի տեսանկյունից: Այն փոփոխվում է պայմանավորված հասարակության զարգացման աստիճանից, ազգային իրավական ավանդույթներից և իրավական համակարգի

¹ Սանրաման տես, Грибанов В.П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав.-М, 1972 с.18-19.

² Sbu, Виндлейд. Учебник падекного права. Том 1 Общая часть. СПб 1874, с.73-80, Зом. Институтции, ч.2 1916, с.251 և այլն:

³ Sbu, օրինակ, Дербург Г. Пандекти. Том 2 ч.1.

⁴ Мейер Д.И. Русское гражданское право / в 2-х ч.4 Часть 2/. По исправленному и- дополненному 8-му изд., 1902 М., Статут/ в серии Классики российской цивилистики/, 1997, с.4.

⁵ Грибанов В.П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав. М., 1972, с.19.

⁶ Sbu ст. 544 Французского Гражданского кодекса ст.641 Швейцарского Гражданского Уложения.

առանձնահատկություններից: Ըստ Ե.Ն.Տրաբեցկու կարծիքի. «Առանձին անձին պետք է տրվի արտաքին ազատությունների առավելագույնը, որը համատեղելի կլինի հասարակության, որպես ամբողջի բարօրությանը»:¹

Սեփականության իրավունքը, ինչպես ցանկացած իրավունք, ունի որոշակի սահմաններ: Դրանց կարելի է անվանել սեփականության իրավունքի կամ դրա իրականացման սահմաններ: Վ.Վ.Մերկուլովը նշում է, որ «Տվյալ իրավունքի ծավալն ու սահմանները նշանակալի չափով կանխորոշում են քաղաքացիական իրավա սուբյեկտության բովանդակությունը, որն իր հերթին ստեղծում է անհրաժեշտ պայմաններ տարբեր սուբյեկտիվ իրավունքի ձեռք բերման և իրացման համար»:²

Ս.Խ.Խուտիզի և Պ.Ն.Սերգեյկոյի կարծիքով. «սուբյեկտիվ իրավունքը նախանշում է նրա մասնակիցների ազատության սահմանները: Սեփականության ազատության շրջանակներից դուրս գալը ենթադրում է պատասխանատվություն, որի անխուսափելիությունը պահանջում է պահպանել սուբյեկտիվ իրավունքի սահմանները և չխախտել ուրիշների իրավական ազատությունը»:³

Մասնավոր-իրավական հարաբերություններում այդպիսի ազատությունն արտահայտվում է հետևյալ բանաձևով. «թույլատրվում է ամենը, ինչ արգելված չէ օրենքով, այսինքն՝ քաղաքացու գործողությունը մինչև դրա համար նախատեսված սահմանը ապահովված է պետության միջամտությունից»:⁴

Սակայն Ս.Խուտիզը և Պ.Սերգեյկոն չեն գտնում, որ այդ սահմանների ներսում իրավունքը կարող է սահմանափակվել օրենքով նախատեսված դեպքերում: Ըստ նրանց «անձի իրավունքների և ազատությունների երաշխիքը

¹ Трубецкой Е.Н. Энциклопедия права / Оформление обложки С. Шапиро, А.Олексенко / СПб. Изд.во "Лань", 1998, с.69.

² Меркуров В.В. Гражданско-правовой договор в механизме регулирования товарно-денежных отношений / Монография.- Рязань, РВШ МВД РФ, 1994, с.119.

³ Энциклопедия права, Учебное пособие / хугиз. М.Х. и Сеэгейко П.Н.Кубан.Гос.Ун-т, 1995, с.13.

⁴ Նույն տեղը:

ժառանգում է պատասխանատվությունը՝ իրավախախտման համար»:¹ Այդպիսի դիրքերում մեր կարծիքով անընդունելի է և միակողմանի բնույթ է կրում:

Պատասխանատվությունը չի կարող հանդիսանալ անձի իրավունքների և ազատությունների միակ երաշխիքը:

Օրենքով երաշխավորված սեփականության իրավունքը ունի իր սահմանները, որոնք վերջին հաշվով կոչված են պաշտպանելու այլ անձանց իրավունքներն ու օրինական շահերը՝ անբարեխիղճ սեփականատիրոջ գործողություններից: Այս հանգամանքը անհրաժեշտաբար թելադրում է սեփականության հարաբերությունների պետական կարգավորում և սեփականատիրոջ գործողությունների նկատմամբ պետական վերահսկողություն:

Սեփականատիրոջն ուղղված օրենքի պահանջը՝ այլ անձանց իրավունքների և շահերի պահպանումը, կարելի է ներկայացնել որպես իրավունքի սահմանափակում:

Այստեղ անհրաժեշտ է տարբերել սեփականության իրավունքի սահմանները՝ սեփականության իրավունքի սահմանափակումներից: Բ.Ս.Էքձևի կարծիքով, մարդու հիմնական իրավունքների սահմանները՝ Սահմանադրությամբ ամրագրված և պաշտոնապես ճանաչված իրավունքներն ու ազատություններն են, իսկ ինչ վերաբերում է այդ իրավունքի և ազատությունների սահմանափակումներին, ապա դրանք Սահմանադրությամբ նախատեսված և օրենքով ամրագրված սահմանափակումներն, որոնք կրում են ժամանակավոր բնույթ:²

Բացի դրանից, ըստ Բ.Ս.Էքձևի, մարդու հիմնական իրավունքների սահմանափակում կարելի է դիտել նաև իրավունքների և ազատությունների

¹ Նույն տեղը:

² Sbu, "Круглый стол" журнал "Государство и право". Принципы пределы4 основания ограничения прав и свобод человека по российскому законодательству и международному праву. Государство и право 11.7, 19984, с.24.

նորմատիվ բովանդակությունը կազմող որևէ իրավագործության վերցնումը:¹ Գ.Ա.Գաջիևը իրավացիորեն նշում է, որ «ամհրաժեշտ է սահմանազատել հիմնական իրավունքների սահմանափակումները և դրանց իրավաբանական բովանդակության շրջանակները»:²

Այսպիսով, սեփականության իրավունքի նորմատիվ-իրավական բովանդակության սահմանները նորմի ներգործության ընդհանուր շրջանակներն են, որոնց ներսում կարող են սահմանափակումներ լինել՝ ա/ ըստ օբյեկտների, բ/ ըստ սուբյեկտների, գ/ ըստ հասարակական հարաբերությունների կարգավորման բնագավառի, դ/ ըստ գործառույթների և այլն: Մասնավորապես, սեփականության իրավունքի վերաբերյալ այդպիսի սահմանափակումների օրինակ կարող են ծառայել օրենքով նախատեսված որոշակի արգելքները, որոնք սահմանափակում են սեփականտիրոջ գործողություններն իրեն պատկանող գույքի նկատմամբ:

Որոշ դեպքերում սեփականության իրավունքի սահմանափակումները կրում են հատուկ բնույթ և պայմանավորված են սեփականության ներքո գտնվող գույքի ռեժիմով: Այսպես, համաձայն ՀՀ քաղ.օր.133 հոդվածի. «1. Քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտները կարող են ազատորեն օտարվել կամ անցնել մեկ անձից մյուսին համապարփակ իրավահաջորդության կարգով /ժառանգում, իրավաբանական անձի վերակազմակերպում/, կամ այլ եղանակով, եթե դրանք հանված չեն շրջանառությունից, կամ դրանց շրջանառությունը սահմանափակված չէ:

2. Քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների տեսակները, որոնց շրջանառության մեջ գտնվելը չի թույլատրվում / շրջանառությունից հանված օբյեկտներ/, պետք է ուղղակի նշված լինեն օրենքում:

3. Քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների տեսակները, որոնք կարող են պատկանել շրջանառության սոսկ որոշակի մասնակիցների կամ կարող են

¹ Տես, "Круглый стол" журнал "Государство и право".. Принципы пределы4 основания ограничения прав и свобод человека по российскому законодательству и международному праву. Государство и право, И.7, 19984с.24.

² Նույն տեղը, էջ 25:

շրջանառության մեջ դրվել հատուկ թույլտվությամբ /սահմանափակ շրջանառու օբյեկտներ/, որոշվում են օրենքով սահմանված կարգով»:

Բացի դրանից, սեփականատիրոջ և նրա գույքը տիրապետող, օգտագործող կամ տնօրինող անձի միջև կնքված պայմանագրով կարող են նախատեսվել սեփականատիրոջ իրավագործությունների այլ իրենց բնույթով մասնակի սահմանափակումներ:

Սակայն, նման դեպքերում դրանք ծագում են հենց սեփականատիրոջ կամքով՝ նրա հայեցողությամբ: Նման սահմանափակումների ավելի հաճախ կարելի է հանդիպել վարձակալության, ընդերքի հետազոտման, գույքի հավաքարմագրային կառավարման և այլ երկարաժամկետ պայմանագրերում:

Սեփականության անսահմանփակ, բացարձակ իրավունքի վերափոխումը սահմանափակ սուբյեկտիվ իրավունքի, խթան հանդիսացավ մոր տեսական հետազոտությունների և սեփականության իրավունքի մոր հայեցակարգերի մշակման համար: Առավել տարածված հայեցակարգերից է, այսպես կոչված, սեփականության սոցիալական գործառույթի հայեցակարգը: Ըստ այդհայեցակարգի՝ սեփականության ժամանակակից սուբյեկտիվ իրավունքում ավգելի ու ավելի ընդգծվում է նրա սոցիալական գործառույթի նշանակությունը: Սեփականության իրավունքի սոցիալական գործառույթներն ապահովվում են սեփականության իրավագործությունների սահմանափակումները սոցիալական շահերի տեսանկյունից: Սեփականության «սոցիալական գործառույթ» մասին գրել են Յա.Վ.Գեդեմանը¹, Օ.Գիրկեն², Ռ.Յորինգը³, Յան Լազարը⁴ և ուրիշները:

Իրավունքի սոցիալական գործառույթի հեղինակները /Կոնտ, Դյուգո և այլք/ հաստատում էին, որ սուբյեկտներն իրավունք չունեն, նրանք պարտավոր են ենթարկվել սոցիալական մորմերի պահանջներին, կատարել

¹ Stb, Hedemann J.W. Sachcnrecht des bugerlichen Gesetzbucher, 1924, s.61-65.

² Stb, Gierke O. Deutsches Privatrecht. 2, 1905, s. 358, 465.

³ Stb, Hering.R. Der zweck im Recht, Leipzig, 1893, s 519.

⁴ Stb, Лазар Ян.Собственность в буржуазной правовой теории4 Пер.с.нем.-М. Юрид.лит.1985 /Критика буржуазной идеологии и ревизионизма/, с.46

իրենց վրա դրված սոցիալական գործառույթները:¹ Սեփականության իրավունքի սոցիալական գործառույթի տեսությունն իր որոշակի ազդեցությունն ունեցավ եվրոպական մի շարք պետությունների օրենսդրության վրա:

Սասնավորապես, 1919թ. Վեյմարյան Սահմանադրության /Գերմանիա/ 153հոդվածի համաձայն, սեփականությունը ոչ միայն իրավունք է, այլև պարտականություն և այն պետք է ծառայի հանրության բարօրությանը:² 1949թ. ՉՀ-ի Սահմանադրությունում այդ նորմի բովանդակությունն ավելի զարգացում ստացավ. «Սեփականությունը պարտավորեցնում է: Նրա օգտագործումը ծառայում է ընդհանուրի բարօրությանը»:

Իսպանիայի Սահմանադրությունը /1978թ./ նույնպես ամրագրել է, որ «սեփականության իրավունքի սոցիալական գործառույթը՝ օրենքին համապատասխան, սահմանափակում է նրա բովանդակությունը, /33հոդ.2-րդ մաս/:³ Հունաստանի Սահմանադրության համաձայն, սեփականության իրավունքը»... չի կարող իրականացվել հասարակական շահերին հակառակ» /17հոդ.1-ին մաս/:⁴

Սեփականության իրավունքի սոցիալական գործառույթն առավել լիակատար արտացոլված է Իտալիայի Սահմանադրությունում. «Սասնավոր սեփականությունը ճանաչվում և երաշխավորվում է օրենքով, որը որոշում է դրա ձեռքբերման և օգտագործման հիմքերը, ինչպես նաև դրա սահմանները՝ ապահովելու սեփականության սոցիալական գործառույթը և բոլորի համար նրա հասանելիությունը» /42հոդ. 2-րդ մաս/:⁵ Ճապոնիայի Սահմանադրությունում սեփականության իրավունքի բովանդակությունը

¹ Sbu, Кулагин М.И. Избранные труды.М. Статут / в серии "Классика российской цивилистики" / 1997, с.246

² Sbu, Конституции зарубежных государств. Учебное пособие. 2-е изд.исправ. и допол. М. , 1996, с.159.

³ Նույն տեղը, էջ 306:

⁴ Նույն տեղը, էջ 371:

⁵ Նույն տեղը, էջ 352:

«սահմանվում է օրենքով, որպեսզի այն չհակասի հասարակական բարօրությանը» /29 հոդ. 2-րդ կետ/:¹

Սեփականության իրավունքի սոցիալական սահմանափակման մասին հայեցակարգի համաձայն, սեփականատերը պարտավոր է հաշվի առնել նաև հասարակության շահերը, որը ենթադրում է որոշակի պարտականություններ: «Այդ պարտականության էությունը կայանում է նրանում, գրում է Է. Շտեյնը, որ սեփականության օգտագործումը միաժամանակ պետք է ծառայի բոլորին:

Այդպիսով, սեփականատերը պարտավոր է հաշվի առնել հասարակության շահերը»:²

Այս տեսանկյունից իրավական, սոցիալական պետության ծնավորումը իր հերթին ուժեղացնում է մասնավոր սեփականության «սոցիալական գործառնությունը»: Ինչպես պնդում է Խ. Յու. Ֆոգելը. «սեփականությունն իր էությամբ սոցիալական նշանակություն ունի»:³

Սեզանում սեփականության իրավունքը ամրագրված է ՀՀ Սահմանադրության 28 հոդվածում. «Յուրաքանչյուր ոք ունի սեփականության ժառանգման իրավունք:

Հողի սեփականության իրավունքից չեն օգտվում օտարերկրյա քաղաքացիները և քաղաքացիություն չունեցող անձինք՝ բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի: Սեփականությունից կարող է զրկել միայն դատարանը՝ օրենքով նախատեսված դեպքերում:

Սեփականության օտարումը հասարակության և պետության կարիքների համար կարող է կատարվել միայն բացառիկ դեպքերում, օրենքի հիման վրա՝ նախնական համարժեք փոխհատուցմամբ:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության նշված 28 հոդվածն իր էությամբ նույն Սահմանադրության 8 հոդվածի տրամաբանական շարունակությունը և իրավաբանական երաշխիքն է: Վերջինս ամրագրում է

¹ Նույն տեղը, էջ 446:

² Sbu, Лазар Ян. Собственность в буржуазной правовой теории. Пер. с нем. - М. Юрид. лит. 1985 /Критика буржуазной идеологии и ревизионизма/, с. 47.

³ Նույն տեղը:

սկզբունքային նշանակություն ունեցող սահմանադրական նորմ՝ սեփականության ճանաչման և սեփականության բոլոր ձևերի ազատ զարգացման և հավասար իրավական պաշտպանության մասին. «Հայաստանի Հանրապետությունում ճանաչվում և պաշտպանվում է սեփականության իրավունքը:

Սեփականատերն իր հայեցողությամբ տիրապետում, օգտագործում և տնօրի նում է իրեն պատկանող գույքը: Սեփականության իրավունքի իրականացումը չպետք է վնաս պատճառի շրջակա միջավայրին, խախտի այլ անձանց, հանրության և պետության իրավունքներն ու օրինական շահերը»:

Նշված սահմանադրական նորմի բովանդակությունից կարելի է ենթադրել, որ սեփականության իրավունքը ներառում է ինչպես անձնական /իր հայեցողությամբ տիրապետել, օգտագործել և տնօրինել իրեն պատկանող գույքը/, այնպես էլ հասարակական /այդ իրավունքի իրականացումը չպետք է վնաս պատճառի շրջակա միջավայրին, խախտի այլ անձանց, հանրության և պետության իրավունքներն ու օրինական շահերը/ շահերը: